

LAMPSS įmonės kodas 301572530
Atsiskaitomoji sąskaita LT-627180900000695099, AB Šiaulių bankas

Jos Ekscelencijai
Lietuvos Respublikos Prezidentei
Daliai Grybauskaitei
Simono Daukanto a. 3, LT 01021 Vilnius

2015-12-07 Nr. 2015-10

Lietuvos Respublikos Vyriausybės
Ministrui pirmininkui Algirdui Butkevičiui
Gedimino pr. 11, LT – 01103 Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkei
Loretai Graužinienei
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimo švietimo mokslo ir kultūros komiteto pirmininkui
Raimundui Paliukui
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius

Lietuvos Respublikos Seimo frakcijoms
Gedimino pr. 53, LT-01109 Vilnius.

Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministrei
Audronei Pitrenienei
A.Volano g.27, LT-01516, Vilnius

AUKŠTOSIOS MOKYKLOS MIRŠTA STOVĖDAMOS IR TYLĖDAMOS

LR Seimo komitetuose šiuo metu (2015 m. gruodį) svarstomas Mokslo ir studijų įstatymo NR. XI-242 projekto (XIIP-3376) pataisos. Deja, tai tik papudruotas analogiško antikonstitucinio įstatymo (2009 m.) variantas. Jis nesprenžia esminių aukštojo mokslo problemų – 1) tinklo pertvarkos ir atleidžiamų mokslininkų kokybiško užimtumo; 2) autonomijos sugražinimo; 3) naujo finansavimo modelio įdiegimo. Antikonstitucinės santvarkos būvis aukštojo mokslo sektoriuje bus permestas į trečią (!) parlamento kadenciją, prie šio klausimo vėl ir vėl turės grįžti Konstitucinis teismas. Teisėkūra aukštojo mokslo sektoriuje virto karikatūra ir valstybės griovimu. Nelemtas antikonstitucinis Mokslo ir studijų įstatymas (2009 m) yra juoda dėmė naujausioje mūsų valstybės politikos ir parlamentarizmo istorijoje. Ypatumas tas, kad kritikuojamas įstatymas sukėlė realią žalą, pakenkė ištiso sektoriaus raidai.

Šio kreipimosi į LR vadovus paskata kyla iš: 1) supratimo, kad aukštojo mokslo krizės gilėjimas, savalaikių ir išmintingų sprendimų atidėliojimas užkerta galimybes Lietuvai būti modernia ir sėkminga valstybe; 2) supratimo, kad valstybė, turėdama išmintingus ir atsakingus vadovus, sukaupusi politinę valią ir išteklius, tikrai gali įveikti minėto sektoriaus krizę ar paruošti realią teisinę bazę šio sektoriaus produktyviam darbui; 3) teisių ir pareigų, kurias profesinėms sąjungoms suteikia LR Konstitucija (50 str.)

Aukštojo mokslo krizę iššaukė itin nepalankių aplinkybių, susiklosčiusių pastaraisiais dešimtmečiais, sutapimas: 1) demografinių išteklių nykimas; 2) dešimtmečiais netvarkomas deformuotas aukštųjų mokyklų tinklas; 3) neatsakinga akademinio ir politinio elito elgsena; 4) klaidingas aukštojo mokslo valdymo ir finansavimo modelis, paremtas 2009 m. priimtu antikonstituciniu Mokslo ir studijų įstatymu.

Neoliberalistinis, rinkos fundamentalizmu paremtas valstybinio (!) aukštojo mokslo finansavimas buvo klaidingai ir beviltiškai nukopijuotas nuo pasiturinčių Vakarų valstybių. Po 2011 m. gruodžio mėn. 20 d. grupės parlamentarų kreipimosi, Konstitucinis teismas nustatė, kad 36 dabar galiojančio Mokslo ir studijų įstatymo nuostatos kertasi su LR Konstitucija. Deja, naudojant įstatymo prievartą, buvo pakeistas valstybinių aukštųjų mokyklų statusas, įdiegtas autonomiją suvaržantis krepšelio modelis, kuris aukštosioms mokykloms buvo pražūtingas. Sukoncentruota (tegu ir pažeidžiant Konstituciją) valdžia, deja, nebuvo panaudota, kad deformuotas aukštųjų mokyklų tinklas valingais ir greitais sprendimais būtų sutvarkytas „iš viršaus“.

Autonomijos konceptas šiame sektoriuje buvo klaidingai traktuojamas. Autonomija nėra savitiksli dalykas, ji yra būtina jau veikiančiai akademiniai bendruomenei, kad pastaroji galėtų laisvai be suvaržymų atlikti savo kilnią misiją. Principinius klausimus dėl konkrečių aukštųjų mokyklų egzistencijos privalo spręsti steigėjas – LR Seimas ir/arba LR Vyriausybė, atsižvelgdami į visuomenės poreikius ir fiskalines galimybes. Tačiau apie valstybę ir jos aukštojo mokslo misiją buvo nepagalvota.

Kas vyksta gyvenant pagal priimtą antikonstitucinį Mokslo ir studijų įstatymą?

Norėdamos tokiomis sąlygomis išlikti, šalies aukštosios mokyklos tiesiog neriasi iš kailio ir sparčiais žingsniais eina į pražūtį. Tarpusavyje yra derinami bent keli labai ydingi gelbėjimosi būdai: studijuoti, ypač už savo lėšas, priimamas bet kas, negi ir tie, kurie mokytis aukštojoje nepajėgūs iš principo; siekiant neprarasti lėšų ir galvų, vengiama šalinti net ir kraštutinai nepažangius, visai nemokintinus studentus; primityvaus marketingo sumetimais nuolat steigiama begalė keisčiausių specialybių įmantriausiais pavadinimais. Reikia pažymėti, kad pačios aukštosios mokyklos, savo noru, niekada nebūtų nusiritę iki apgailėtinos „prekybos“ diplomais.

Nuožmi konkurencinė kova dėl krepšelių ir dėl išlikimo užkirto galimybę akademinėms bendruomenėms kelti problemas viešumon ir laisvai jas išdiskutuoti. Viešojo erdvėje aukštosios mokyklos raginamos pasiekimais lygiuotis į geriausius užsienio universitetus. Deja, nekalbama apie tai, kad mūsų akademinio darbuotojo atlyginimas nuo jo kolegos Vakaruose savo dydžiu skiriasi 5 ar net 7 kartus (žiūrint su kuria šalimi lyginama). Pagal skelbtus duomenis ir įvertinus pareigybių svorinius koeficientus 2014 m. vidutinis akademinų darbuotojų atlyginimas Lietuvoje, siekė tik 619 Eur bruto. Palyginę statistikos departamento duomenis matome, kad šalies vidutinis darbo užmokestis 734 Eur bruto, o kai kurių ministerijų spaudoje skelbti duomenys tiesiog įspūdingi (vidutiniai valdininkų atlyginimai yra nuo 1300 iki 1800 Eur). Tai kuo lygiuosimės į ES šalių universitetus, sąžiningu darbo užmokesčiu už darbą ar tik pasiekimais? Šiuo metu tikrosios

aukštojo mokslo nuopuolio priežastys yra neatpažintos, o interesų grupės, politinės jėgos ir personos, iniciavusios ir vykdžiusios žalingas, antikonstitucines reformas, neįvardintos.

Beviltiškumo jausmą kelia tai, jog dabartinėje mūsų valstybės politinėje darbotvarkėje kokie nors principiniai aukštojo mokslo krizės užkardymo klausimai nėra keliami, yra beviltiškai bandoma kovoti su akivaizdžiai išlindusiomis klaidingų reformų pasekmėmis, tačiau visai nenusitaikoma į tai iššaukusiais priežastis. Pagrindinis naratyvas, įkyriai plėtotas tiek anuometinėse medijose, tiek dabartinėse – aukštojo mokslo kokybė. Kryptingai peršama mintis apie kraštutinai prastą Lietuvos aukštojo mokslo kokybę. Įrodymai apie apgailėtiną būvį paprastai pateikiami tikri, neišgalvoti, bet, dėmesio (!), jie paprastai pateikiami atsietai nuo giluminių sisteminės krizės Lietuvos aukštajame moksle priežasčių. Pati efektyviausia ir klastingiausia yra ta dezinformacija, kuri susideda iš 95 proc. tiesos, kuri patyliukais atmiežiama keliais procentais melo ir nutylėjimų...

Visuomenei, valdžiai nuolat buvo kalama į galvą: Lietuvos universitetai praktiškai nepatenka į tarptautinius universitetų reitingus, mažai išradimų ir patentų, stinga publikacijų tarptautiniuose prestižiniuose mokslo leidiniuose, lietuvių mokslininkų beveik niekas necituoja ir kt., kad universitetų absolventais nepatenkinti darbdaviai, universitetai ruošia tai, ką jie nori ruošti, o ne tą ko reikia rinkai, galiausiai, universitetais, studijomis yra nepatenkinti patys studentai...

Beje, tikrosios ir pagrindinės krizės priežastys – deformuotas aukštojo mokslo tinklas, ydinga politika ir kraštutinai prastas finansavimas – kažkodėl tendencingai buvo nutylimos. Ir šiandien jos yra nutylimos. Nesiliaujanti pogrominė universitetų kritika turėjo dėsningai atvesti viešąją opinią prie kelių esminių klausimų: kas kaltas? Ir ką daryti? Beje, kas kaltas, tarsi ir taip buvo aišku: kalti degraduojantys, iš komforto zonos nenorintys išeiti universitetai ir jų bendruomenės, profesūra, akademikai-gerontai, taip pat piktnaudžiaujantys autonomija universitetų senatai ir rektoriai.

Galingas „reformatorių“ noras bet kokiais būdais, įskaitant LR Konstitucijos ir teisės principų laužymą, keisti valstybinių įstaigų statusą turėjo gilią antisocialinę (kad nesakytume korupcinę) motyvaciją. Viešosios įstaigos statusas atveria konkrečios organizacijos vadams žymiai didesnes galimybes savarankiškai valdyti turtą, taip pat ir nekilnojamąjį.

Dalis universitetų ir kolegijų tarybų šiandien veikia neteisėtai, dalis rektorių buvo išrinkta neskaidriai. Jei dėl to būtų dažniau ir atkakliau bylinėtasi, tai bemaž kas trečiojoje šalies aukštojoje šiandien būtų valdymo paralyžius ir įnirtingos teisinės batalijos. Gyvenimas parodė, kad universitetų ir kolegijų **tarybos yra fiktyvus valdymo organas**, jų nariai svarbiais klausimais neretai balsuoja iš aerouosto SMS žinutėmis, neįsigilinę tvirtina viską, ką pakiša administracija. Tarybos – gėdingas figos lapelis, kuris pridengia autoritarinę akademijos vienvaldystę. Nuo valdymo yra nustumta apie pusė universitetinės bendruomenės (bibliotekos, informacinių technologijų padaliniai ir kt.). Kai kurie universitetai ir kolegijos yra patapę vieno asmens vidinės kultūros (arba jos deficito) įkaitais. Senatas ir akademinė taryba yra beteisėje padėtyje pagal galiojančią MSĮ. Reikia peržiūrėti aukštųjų mokyklų valdymo modelį.

Administracinis biurokratinis personalas kai kuriuose universitetuose pavojingai nusvėrė mokslinį ir kūrybinį personalą. Biurokratinis personalas, ypač jo elitas, yra apdalinamas atlyginimais, kurių dydis žemina mokslininko ir pedagogo misiją.

Pastaraisiais metais studijų programų uždarymo akivaizdoje, akademinuose padaliniuose įsivyrąja įtampa, ateities baimė, nesveika konkurencija, pasireiškia organizacinės kultūros degradacija ir netgi „mobingas“. Kai kur netgi laipsniuoti mokslininkai kviečiami „ant kilimėlio“,

raginami išeiti „savo noru“, daromos užuominos, jog rasis studentų, kurie labai nepalankiai atsilieps anoniminėse apklausose. Niekingą atlyginimą gaunantys mokslininkai yra administracijos verčiami „pasiukoti“ dėl padalinio, pasirašyti naujas darbo sutartis, kuriose etato dalis mažinama iki 0,75 ar 0,5 ir pan. Daugybei jaunų ir talentingų mokslininkų sutriko natūrali karjeros raida. Nebeskelbiami konkursai, nutraukiamos darbo sutartys, prisidengus studijų ir praktikos ryšiais, dėstytojais laikinai įdarbinami žmonės iš šalies, kuriems iš darbdavio pusės nėra jokių išsipareigojimų, nereikia didelių atostoginių bei išeitinių. Pinigai ateina paskui vakarykštį abiturientą, kuriam gali dėstyti ir nelaispsniuoti dėstytojai. Mokslui, tyrimams skiriamos konkursinės lėšos nėra nei pakankamos, nei reguliarios. Akademinė pareigybė dabartinėje Lietuvoje nebetenkina kokybiškos darbo vietos požymių, akademinė karjera Lietuvos jaunimui nebėra patraukli. Jaunų mokslininkų tarpe net 63 procentai pareiškė norą pasitraukti iš mokslo ir pereiti dirbti į kitą sritį dėl mažo darbo užmokesčio. Aukštosiose mokyklose yra pasibaigę kolektyvinių sutarčių galiojimo terminai. Rektoriai dabar laukia naujojo darbo kodekso, tikisi dar daugiau galių, todėl piktybiškai vengia kolektyvines sutartis pratęsti. Profsajungų misija, beje, įtvirtinta šalies Konstitucijoje, ginti darbuotojų teises, yra paminta, o pati Konstitucija dar kartą sutrypta.

Konstitucinių normų išmontavimas aukštajame moksle ir destruktivos viso sektoriaus reformos buvo sumanytos ir įgyvendintos, kaip trys tarpusavyje susiję chirurginės operacijos. Pirma, buvo įvestas naujas valdymo modelis, ženkliai suvaržantis aukštųjų mokyklų autonomiją, įtvirtinantis valdžios vertikale. Antra, buvo įvestas finansavimas per studento krepšelį ir sukومercintas aukštasis mokslas. Trečia, privestinais pakeistas valstybinių aukštųjų mokyklų statusas.

Kokios atliktos pertvarkos pasekmės, šiandien visi matome. Jeigu tos primityvios priemonės paradoksaliai, kažkoku stebuklingu būdu visgi būtų sukėlę aukštojo mokslo renesansą, tai galimai suveiktų principas – „nugalėtojai neteisiami“. Akivaizdaus proveržio akivaizdoje būtų galima pasiteisinti, jog tokia, mielieji, buvo greitos sėkmės kaina. Deja, pergalės šampano šiandien, regis, negali išgerti niekas, nei antikonstitucinės reformos vykdytojai, nei jos aukos. Išskyrus kelias aukštąsias mokyklas, visumoje šalies aukštasis mokslas merdi, o jo agonija yra pratęsta.

Klaidų pripažinimas yra tas atspirties taškas, nuo kurio galėtų prasidėti destruktivių reformos nuostatų atšaukimas. Atėjo laikas iš įvairių interesų grupių, politinių partijų ir konkrečių personalijų, kurios stūmė kenkėjiškas ir antikonstitucines reformas pareikalauti atsakomybės.

Buvo ciniškai tikimasi, kad antikonstitucinis įstatymas visgi pradės realiai veikti, įvyks negrįžtami procesai, kils nebeatšaukiamos pasekmės, galiausiai, bus pradėta kurti būtent tokia Lietuvos aukštojo mokslo realybė, kurią įsivaizdavo ir kurios geidė Konstituciją pamynę asmenys. O kas įvyks toliau, politikos radikalams ir demokratijos niekintojams jau buvo nesvarbu.

Unifikuotu teisės aktu, paversdama visas biudžetines aukštąsias mokyklas viešosiomis įstaigomis, centrinė valdžia pabandė vienu kirčiu neteisėtai atsisakyti visų steigėjo prievolių bei išsipareigojimų. Turima galvoje – skaidraus aukštųjų mokyklų tinklo optimizavimo ir optimalus jo biudžetinio finansavimo, tokio, kuris atitiktų valstybės poreikius ir ekonomines galimybes, taip pat leistų aukštosioms mokykloms išpildyti joms deleguotą misiją.

Realiai, veikiančios demokratijos valstybėje, sunku būtų net įsivaizduoti, kad kokia nors interesų grupė išdrįstų sąmoningai ir atvirai inicijuoti teisinį nepaklusnumą pagrindiniam šalies įstatymui. Dar sunkiau įsivaizduoti, kad tokį antikonstitucinį demaršą vykdytų įstatymų leidžiamasis organas – parlamentas.

Mes susidūrėme su demokratinės politikos istorijoje tikrai neordinariniu atveju, kuomet yra **išniekinama pati demokratija, teisinės valstybės idealai, kuomet labai aštriai išskyla valdžios ir jos veiksmų teisėtumo klausimas**. Vadinasi, sutapus interesams, esant dideliam norui, taip pat sukaupus reikiamą balsų skaičių, Lietuvoje parlamentas gali drąsiai trypti konstituciją, panaikinti jos normų veikimą. Vakar tai buvo padaryta aukštojo mokslo sektoriuje, šiandien arba rytoj tai bus padaryta bet kuriame kitame valstybės sektoriuje, – sveikatos apsaugos, ūkio, kalbos vartojimo, gynybos...

Brandžiose demokratijose turbūt nerasime precedentų, kuomet **pats parlamentas sąmoningai ir aktyviai demontuoja konstitucijos veikimą, panaikina jos normas ištiso sektoriaus lygmeniu**.

Aukštasis mokslas yra išskirtinai svarbi modernios europinės valstybės posistemė. Jei šis sektorius toliau degraduos, tas pats laukia ir visos valstybės. Akademiniis personalas – tai bazinė profesija, turinti valstybinį atsakingą uždavinį – padėti pagrindus kuriant ir formuojant būtinąs valstybės ir privataus sektoriaus profesijas, pareigybes. Ar gali dabartinėje situacijoje aukštosios mokyklos atlikti valstybės iškeltus uždavinius?

Mūsų valdžia paradoksaliai rizikuoja istorijoje atsistoti vienoje gretoje su svetimomis administracijomis, kurios dusino mūsų mokslą, švietimą ir kultūrą.

Visa ši istorija rodo, **kad LR, tituluodama save demokratine valstybe** ir prie tokio tipo valstybės modelio konverguodama, visgi konkrečiame epizode staiga **žengė autoritarinės ir neteisinės valstybės link, kur konstitucijos normos ir įstatymo viršenybės principas taikomi pasirinktinai, pagal įtakingųjų įgeidžius ir patogumą**.

Ką privalome daryti?

Iš visų priežasčių, sukėlusią aukštojo mokslo krizę, tik demografinių išteklių nykimas yra objektyvios kilmės ir veikia kaip *force majeure*. Visos kitos priežastys – deformuotas tinklas, ydingas valdymo ir finansavimo modelis, neatsakinga akademinio ir politinio elito elgsena yra subjektyvios kilmės. Privalome:

1. Sustabdyti antikonstitucinį naujai stumiamą įstatymo variantą XIIP-3376, įvertinant universitetų bendruomenių, LAMPSS, taip pat rektorių, direktorių išsakytas pastabas. Iki galo ir nuosekliai laikytis konstitucinio teismo išaiškinimų.
2. Paruošti įstatymo projektą atitinkanti dabartines valstybės, visuomenės realijas, atstatyti aukštųjų mokyklų autonomiją, atsisakyti ydingo komercinio modelio, studento krepšelio.
3. Paraleliai su įstatymu paruošti aukštojo mokslo pertvarkos programą, kuriant mokslininkų, iškrintančių iš aukštojo mokslo sistemos, kokybiško užimtumo priemones.

Aukštųjų mokyklų tinklo sėkminga (neimitacinė) pertvarka privalo būti paremta viešaisiais finansais, demokratine teisėkūra, įvairių interesų grupių konsolidacija ir politinės valios ištekliais.

Lietuvos aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų susivienijimo (LAMPSS) tarybos sprendimu pritarus parengė prof. G. Merkys